

سید حسن تقی زاده

ناصرالدین پروین

منبع: بی بی سی

سید حسن تقی زاده (تبریز، ۵ مهر ۱۲۵۶ - تهران، ۸ بهمن ۱۳۴۸)، یکی از برجسته ترین چهره های بیش از شش دهه از تاریخ ایران است. وی، پنج سال پیش از فرمان مشروطیت، کوشش های خود را با عضویت و فعالیت در حلقه ای از روشنفکران تبریزی آغازید و از آن پس تا هنگام درگذشتش، در سیاست و روزنامه نگاری و پژوهش، از نام آوران زمانه خود بود.

خانواده تقی زاده پس از جنگ های روسیه با ایران، از قفقاز به تبریز کوچیدند. پدرش ملا بود و خود او را نیز برای ملای پرو بردند؛ اما به آموختن دانش های نو توجه نشان داد و سرانجام با جوانان روشنفکر تبریز- از جمله: محمد علی تربیت و میرزا یوسف اعتصام الملک و سید حسین عدالت- مأنوس شد. در نتیجه، کتابفروشی تربیت با حضور اینان رونق یافت و مجله گنجینه فنون با همکاری آن چهار تن به تعمیم دانش های نو همت گماشت (اول ذی قعدة ۱۳۲۰ - ۱۵ شوال ۱۳۲۱).

در این هنگام، تقی زاده در مدرسه دارالفنون مظفری درس فیزیک می داد. اندکی بعد، وی به سفر در قفقاز و عثمانی و مصر پرداخت و در بازگشت، با مشروطه خواهان دمساز شد و به نمایندگی مردم تبریز در نخستین دوره مجلس شورای ملی رسید.

نماینده جوان تبریز، به زودی شایستگی خود را در سخنرانی و سازماندهی سیاسی ظاهر ساخت و چون نظرهای رادیکال ابراز می داشت، شهرتی پیدا کرد و هم از این رو، با کودتای محمدعلی شاه، ناگزیر شد نخست به سفارت بریتانیا و سپس به تبعید اروپا برود و در آن جا، با نوشتن مقاله و سخنرانی، به مبارزه با استبداد صغیر پردازد.

در مشروطیت دوم، باز تقی زاده نماینده مجلس شد و رهبری اعلام ناشده حزب دموکرات را برعهده گرفت. این حزب، عدالت اجتماعی و کوتاه کردن دست بیگانگان و به ویژه، خاتمه اقتدار و دست اندازی روس ها به شمال ایران را می خواست و با حزب حاکم اعتدال، در جدالی دایمی بود.

قتل سید عبدالله بهبهانی یکی از دو رهبر مذهبی جنبش مشروطه خواهی، تقی زاده را در جایگاه اتهام قرار داد و مخالفت های شدید شریعتمداران و دولت وقت با او، ناگزیرش ساخت که به اروپا و سپس آمریکا برود. در همین زمان بود که جنگ جهانی اول در گرفت.

آنگاه، به درخواست دولت آلمان به برلین رفت و با گردآوری ایرانیان مخالف با روس و انگلیس، جمعیت وطن پرستان ایرانی (معروف به کمیته ملیون) را تشکیل داد. ارگان مطبوعاتی این جمعیت، مجله کاوه بود که افزون بر تبلیغ به سود آلمان، مقاله های ارزنده ای هم در برداشت (بهمن ۱۲۹۴- مرداد ۱۲۹۸).

با پایان جنگ، یاری مالی دولت آلمان قطع شد و تقی زاده با همراهی محمد علی جمالزاده، دوره دوم کاوه را که فرهنگی و بسیار غنی است، انتشار داد (بهمن ۱۲۹۸- فروردین ۱۳۰۱).

چون تقی زاده به ایران بازگشت، به کارهای پژوهشی که اغلب آنها را در آلمان آغازیده بود ادامه داد و نمایندگی مجلس را نیز بر عهده داشت. در مجلس پنجم از مخالفان تغییر سلطنت بود؛ ولی با سلطنت رضاشاه او را به والیگری خراسان (۱۳۰۷ خ)، وزیرمختاری ایران در لندن، وزارت طرق و شوارع (= راه) و وزارت مالیه (۱۳۰۹- ۱۳۱۲ خ) منصوب کردند.

در سمت اخیر، لایحه تمدید قرارداد شرکت نفت ایران و انگلیس را به مجلس برد و سپس وزیرمختاری ایران در پاریس (۱۳۱۲-۲) شد؛ اما به سبب انتقادهای روزنامه های فرانسوی از رضاشاه و این که تقی زاده خود در مقاله ای اصلاح اجباری زبان فارسی را نکوهید، مورد غضب رضاشاه قرار گرفت و اخراج شد.

از آن جا به بریتانیا رفت و به تدریس زبان و ادب فارسی در دانشگاه لندن پرداخت (دی ۱۳۱۵). پس از شهریور ۱۳۲۰، بار دیگر به سیاست رو کرد و وزیر مختار و سفیر کبیر ایران در بریتانیا بود. در این سمت، وی کوشش های بسیاری برای تخلیه آذربایجان از نیروهای شوروی انجام داده است.

در بازگشت به ایران، مردم تبریز تقی زاده را به نمایندگی مجلس پانزدهم برگزیدند. وی، در پاسخ استیضاح یکی از نمایندگان، خود را در امضای تمدید قرارداد نفت «آلت فعل» خواند. در جریان ملی شدن نفت، دولت دکتر مصدق از این اعتراف بهره برد.

سید حسن تقی زاده، با تشکیل مجلس سنا به سال ۱۳۲۸ خ و از آن پس تا پایان حیاتش سناتور و یک دوره رییس آن بود. وی به تدریس در دوره دکتری دانشکده الهیات نیز می پرداخت. هنگامی که درگذشت، ۹۲ سال داشت. از او نوشتارهای پژوهشی ارزنده ای برجا مانده است.